

Jardunaldien Esparru Agiria

Generoa Ekintza Humanitarioan

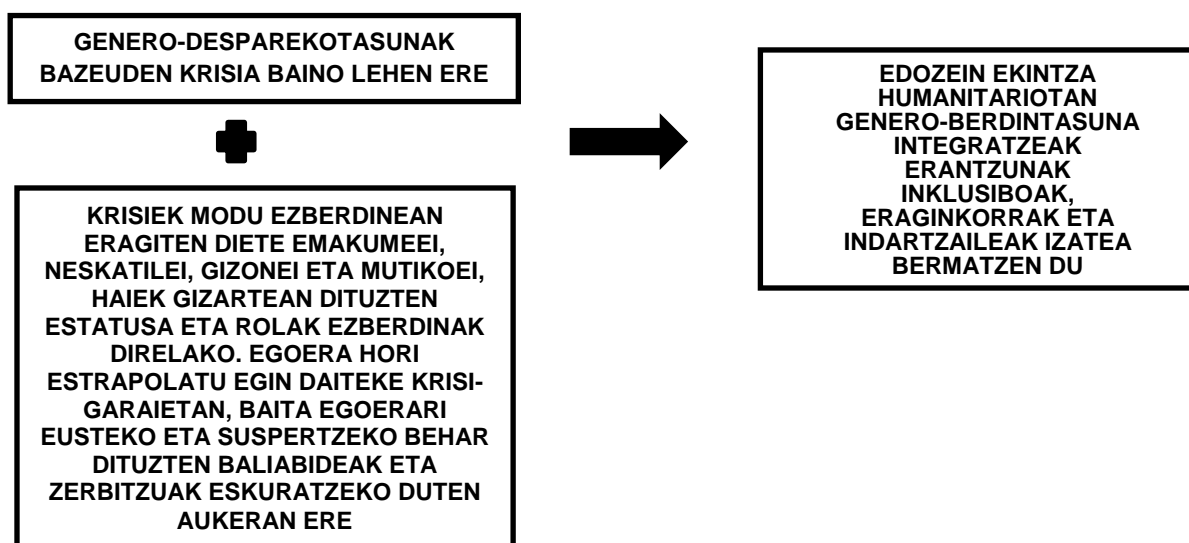
“Emakumeek eta neskatok ekintza humanitarioaren maila guztietan erabat eta berdintasunez parte hartzea izango da araua”

NBERen Idazkari Nagusiaren txostena, Munduko Goi-bilera Humanitariorako

Gatazka armatuek eta natura-hondamendiek inpaktu erabat ezberdinak dituzte emakumeengan, gizonengan, haurrengan, nerabeengan, adineko pertsonengan eta LGTBI kolektiboko pertsonengan (lesbianak, gayak, transexualak, bisexualak eta intersexak). Horri beste aldagai batzuk gehitzen badizkiogu –hala nola egoera zibila, etnia edo erlijioa eta dibertsitate funtzionala–, are handiagoa izan daiteke diskriminazioko eta indarkeriako egoeren aurrean pertsona horiek izan dezaketen zaurgarritasuna.

Krisi batek kaltetutako pertsonen –eta aurrez aipatutako kolektiboen– kalteberatasunak eta gaitasunak ulertzea funtsezkoa da erantzun eraginkor eta kalitatezko bat eman ahal izateko. Agiri honen asmoa da genero-berdintasuna ekintza humanitariorako funtsezkoa zergatik den azaltzea eta horren inguruko hausnarketa batzuk egitea, beharren diagnostikotik hasi eta ekintzak hobeto erantzuteko, eragindako pertsonen parte-hartzea sustatzeko eta tokiko erakundeekin kolaboratzeko egokitzeraino. Horixe da eLankidetzaren Garapenerako Lankidetzaren Euskal Agentziak eta Bilboko Udaleko Lankidetzaren, Bizikidetzaren eta Jaien Sailak antolatutako *“Generoa Ekintza Humanitarioan: nola bihurtu gure konpromisoa errealitate”* Garapenerako Estrategia Positiboen XIII. Jardunaldien ardatza.

ZERGATIK DA EKINTZA HUMANITARIOAKO FUNTSEZKOA GENERO-BERDINTASUNA?

Iturria: *Manual de género para acción humanitaria*, Inter Agency Standing Committee-IASC 2017, 21. or.

Krisi humanitarioen inpaktu bereizgarriak

Krisi batek gizonengan eta emakumeengan –eta kolektibo ezberdinengan– dituen inpaktu bereizgarriak ez dira krisiarekin sortzen, gizarte honetan generoen artean aldez aurretik dauden desparekotasunetan oinarritzen dira, eta areagotu egiten dira krisiarekin. Garapen Jasangarriko Helburuen (GJH) 2019ko Genero Indizeak zera dio: “aztertu diren 129 herrialdeetatik, batek ere ez du erabat bete 2030 Agendan aurreikusitako genero-berdintasunerako hitza”. Batez besteko puntuazio globala 100etik 65,7koa da; ozta-ozta gaintzen dute. Horrek esan nahi du munduko neskato eta emakumeen ehuneko 40 (1.400 milioi) genero-berdintasuna betetzen ez duten herrialdeetan bizi dela, eta beste 1.400 milioi “ozta-ozta betetzen” duten herrialdeetan. Aldez aurretik zeuden desparekotasun horien ondorioz, **emakumeek eta neskatilek krisietan ondorio kaltegarriak bizi izateko aukera gehiago dute.**

Giza Eskubideen aldeko Nazio Batuen Goi-komisarioaren Bulegoaren (GEANBGKB) 2019ko maiatzeko txosten batek ondorioztatu zuen klima-aldaketak ere eragin ezberdina duela emakumeengan, gizonengan, mutikoengan eta neskatilengan: “Sustraituta dagoen eta sistemikoa den diskriminazioak **klima-aldaketaren inpaktuak generoaren arabera ezberdinak izatea** eragin dezake, osasunari, elikagaien segurtasunari, bizibideei eta gizakien mugikortasunari dagokienez, besteak beste. Diskriminazio modu interseksionalek are gehiago indartu dezakete emakumeek eta neskatilek klima-aldaketaren aurrean duten kalteberatasuna; halaber, emakumeak klima-ekintzatik kanpo egoteak ekintza horren eraginkortasuna eragozten du, eta are gehiago larriagotzen ditu kalte klimatikoak”.

Hala ere, badakigu **emakumeak funtsezkoak direla** familian, komunitatean eta, oro har, gizartean, krisien aurrean erresilienteak direla eta, askotan, natura-hondamendi baten aurrean erantzuten edo klima-aldaketara egokitzen lehenak direla. Zaurgarritasunak kontuan izanda, baina ekintza humanitaria emakumeen gaitasunak aitortzen eta krisien ahalmen eraldatzailea maximizatzen saiatu behar da. Overseas Development Institute erakundearen 2019ko abenduko *Gender in Displacement* azterketaren arabera, “eskualde guztietan gertatu den gatazkaren eta lekualdaketen ondoriozko aldaketarik nabarmenena lanaren banaketan gertatu den generoaren araberako aldaketa da: indarkeriak eta lan-etenaldiek aukera eta espazio aproposak eskaintzen dituzte rol ekonomiko konbentzionalak itzul daitezten, emakumeak erantzukizun ekonomiko handiagoak beren gain hartuz eta, askotan, hornitzaile nagusi bihurtuz, eta gizonak horren funtsezkoa den genero-rol hori betetzeko gai ez direla senti dezakete” (9. or.). Aldaketa horretan, hain zuzen ere, daude **genero-rolen botere-erlazioen birbanaketa** sustatzeko aukerak, eta ez bakarrik emakumeek ordaindutako lanak izan ditzaten, baizik eta gizonek haien ekarpena egin dezaten etxeko eta zaintzako lanetan.

Genero-berdintasuna instituzionalizatzeko eta gai hori jorrazteko ahaleginak

Aurretiaz dauden desparekotasunak eta krisiek emakume eta neskatilengan duten inpaktu desproporzionatua gorabehera, Sistema Humanitarioaren Egoerari buruzko 2018ko txostenak (ALNAP) erakusten du **erantzun humanitarioek huts egiten dutela pertsona-kategoria jakinengana iristerakoan**. Badirudi adineko pertsonak, emakume eta neskatok, dibertsitate funtzionala duten pertsonak eta sozialki baztertuta dauden klase, kasta edo talde etnikoek beren komunitateetan beste batzuek baino aukera gutxiago dutela laguntza jasotzeko.

Humanitaterako Agendan eta Munduko Goi-bilera Humanitarioan itundu zen bezala, **ezin dugu inor atzean utzi**, eta helburu hori zuzenean dago lotuta "genero-berdintasuna lortzeari eta emakumeak eta neskatilak ahalduzazeari" buruzko bosgarren GJHrekin.

Egiten dira genero-berdintasuna instituzionalizatzeko eta gai hori jorratzeko ahaleginak: elkarrekin genero-politikak eta genero-gidalerroak garatu dituzte egoitzetatik, emaleek sexuaren eta adinaren arabera bereizitako datuak exijitzen dituzte, eta ekintza humanitarioetako langileek erronkak eta jardunbide egokiak elkartrukutzen dituzte. Hurrengo urratsa da lan hori dagokion eremuan egia bihurtzea.

Horretarako, beharrezkoa da informazioa sexuaren eta adinaren (eta dibertsitate funtzionalaren) arabera modu sistematikoan bereiztea, modu adimentsuan analizatzea (genero-analisia) eta emakumeen eta gizonen berariazko beharrei helduko dizkieten programak diseinatzeko, ezartzeko eta monitorizatzeko erabiltzea, gizon eta emakume horiek izan ditzaketen baldintza ezberdinak kontuan hartuz.

Genero-ikuspegiarekin programatzea

Genero-ikuspegiarekin egiten den programazio batek, arretaz diseinatu eta ezartzen baldin bada, funtsezko eginkizuna bete dezake, ez bakarrik genero-berdintasuna sustatzeko, baizik eta baita, oro har, ekintza humanitarioa eraginkorragoa izan dadin. Honako hauek dira genero-ikuspegiarekin programatzeko funtsezko lau elementuak:

- Genero Programa Humanitarioaren Ziklo osoan txertatzea, baita bereizitako datuen bilketan eta analisisan ere;
- Emakumeen eta neskatuen, gizonen eta mutikoen kalteberatasunei heltzea, genero-indarkeria barne, baita haien gaitasunei ere;
- Adierazle egokiak biltzea, eta jardueren emaitzak neurtzea;
- Genero-ikuspegidun programazioak arrakasta izan dezan erabakigarriak diren faktoreak txertatzea: diseinua, monitorizatzea eta ebaluazioa, kudeaketa eta ezarpena barne, besteak beste; baita antolamenduari eta testuinguruari dagozkien faktoreak ere.

Askotan, oraindik ere nahastu egiten dira genero-ikuspegiarekin programatzea eta emakumeekin bakarrik programatzea. Women's Refugee Commission batzordeak Cox's Bazar hiriko (Bangladesh) Rohingya herriaren krisiaren aurreko erantzun humanitarioari buruz egindako txosten batek genero-berdintasunari eta emakume eta neskatilen ahalduzazeari dagokienez emaitza positiboak izan dituzten funtsezko bi estrategia identifikatzen ditu:

- Lehendabizikoa **gizonak eta mutikoak** genero-berdintasunarekin eta emakumeen ahalduzazeari zerikusia duten jardueretan **inplikatzeko** oinarritzen da. Generoarekin lotutako gaiak buruz ikasteko interesa azaltzen dute eta, horrela, murriztu egiten da indarkeriazko erreakzio-arriskua komunitate barruan. Hala ere, txostenak¹ ondorioztatu

¹ WRC. 2019. "We Need to Write Our Own Names": Gender Equality and Women's Empowerment in the Rohingya Humanitarian Response in Cox's Bazar.

zuen arau sozialetan aldaketak sustatzen dituzten jardueretarako garrantzitsua izango dela Rohingya emakumeen lidergoa sustatzea, komunitateak berak epe luzeagora begira bultzatutako ikuspegiaren bitartez.

- Bigarrena da emakume eta neskatoentzako espazio seguruak sortzea, **ongizate psikosoziala sustatuz**, nahiz eta espazioek hori baino gehiago eskaintzen duten. Txostenaren arabera, emakumeek espazio horietan ematen zaien hezkuntza eta abildadeak garatzeko aukera baloratzen dituzten arren, haien ustez, jasotzen duten onurarik handiena ongizate psikosozialari dagokiona da, "bakean sentitzea" eta "elkarrekin partekatzea" barne.

Emakumeak eta gizonak ekintza humanitarioan beren berriazko beharren eta gaitasunen arabera sartzen direnean, komunitate osoa izaten da horren onuradun. Adibidez, emakumeak izaten dira, oro har, krisi bati lehenengo erantzuna ematen dietenetakoak, eta funtsezko eginkizuna betetzen dute familiek eta komunitateek biziraun eta egoera jasan dezaten. Beraz, erantzun humanitarioa hasten denetik beren iritziak kontuan har daitezkeen eskubide osoa dute. Askotan, **tokian tokiko emakume elkarteak** –baita aurrez aipatutako kolektiboek laguntzeko taldeak ere– krisi bati erantzuteko eta irtenbideak identifikatzeko baldintza onenetan egoten dira, erantzun humanitarioan parte hartzea galarazten duten desparekotasunei eta oztopoei modu eraginkor eta iraunkorrean aurre egin diezaieketen moduetan.

Genero-ikuspegia duen programazio baten onurak

Genero-ikuspegia duten erantzun humanitarioko programek parte-hartze egoki baterako eskubidea egia bihurtzen laguntzen dute, babesak eskaintzen dute, laguntza eta autonomia eskuratzeko aukera handitzen dute, eta aldaketa eraldatzailea sustatzen dute. Pertsona, familia eta komunitateetarako kalitate eta eraginkortasun handiagoko emaitza humanitarioak ere lortzen dituzte. Jarraian, xehetasun handiagok deskribatzen dira ekintza humanitarioan genero-berdintasuna eta emakumeen ahalduntzea sustatzearen abantaila nagusienetako batzuk, IASC batzordearen ekintza humanitariorako Generoari buruzko Eskuliburuan jasotzen direnak:

A. Parte hartzeko eskubideari bide ematea

Krisialdian, emakumeek, neskatoek, gizonak eta mutikoen dituzten inpaktuak, arriskuak eta bizirauteko mekanismoak ezberdinak izan daitezke. Emakumeek, neskatilak, gizonak eta mutikoen programaren ziklo osoan egiten duten bidezko ekarpenari, eta haien parte-hartze nabarmenari eta lidergo aktiboari esker, aldaketa horiek azter ditzakegu eta dagokion laguntza egokitu.

B. Babesa eskaintzea

Era berean, krisiaren eraginpean dauden emakumeek, gizonak eta kolektiboek babesarekin zerikusia duten arriskuak izan ditzakete. Kalteak saihesteko eta babesa emateko, funtsezkoa da arrisku horien generoaren berriazko jatorria ulertzea. Genero-analisia, esaterako, lagungarria da gizonak eta mutikoen talde armatuetan modu behartuan sartzeko, nahitaezko lanetara behartzeko edo borrokan hiltzeko arrisku handiagoa ote duten jakiteko; babesleku egokirik ez izateak, kanpamentuetara jende gehiegi joan izanak eta elikadurarekin lotutako

segurtasun faltak edozein genero-indarkeria mota jasateko arrisku handiagoko egoeran utz ditzakete emakumeak eta haurrak, sexu-harremanak eta sexu-esplotazioa eta sexu-gehegikeriak jasateko arriskua barne.

C. Laguntza eskuratzeko aukera handitzea

Krisiek generoen arteko desparekotasunak areagotzen dituztenez, pertsona eta kolektibo guztiek laguntza modu seguruan eskuratu ahal izan dezaten, funtsezkoa da erantzun guztietan genero-berdintasuna sustatzea. Generoak laguntzaren eskuragarritasuna oztopatzeko betetzen duen rola ulertzen badugu, pertsona guztientzako zerbitzuen eskuragarritasun inklusiboagoa sustatu ahal izango dugu, baita bazterkeria jasaten duten biztanleentzako ere: nerabeak, desgaitasuna duten pertsonak, guraso bakarreko familia-buruak, LGTBI komunitateko kideak eta adineko gizon eta emakumeak.

D. Aldaketa eraldatzailea sustatzea

Larrialdi humanitarioek diskriminazioa larriagotu eta arriskuak estrapolatu ditzaketen arren, krisiek desparekotasunei aurre egiteko eta aldaketa eraldatzailea sustatzeko aukerak ere ekar ditzakete. Krisiak azkar eraldatzen ditu gizarte- eta kultura-egiturak, eta hori genero-arauak birdefinitzeko eta genero-harremanetan boterea birbanatzeko aukera gisa baliatu daiteke. Aldaketa eraldatzaileko duen ahalmenak genero-desparekotasunaren egiturazko arazoak eta ondorioak jorratzen ditu, pertsonen bizitzetan aldaketa indartzaile eta iraunkor bat lortzeko helburuz. Estrategia eta ikuspegi ezberdinak erabil daitezke emakumeen eta gizonen eskubideak berdin susta daitezen eta genero-berdintasuna lor dadin bermatzeko. Dagokion eremuko emakumeek eta emakumeen elkarteek krisi baten kalteak ebaluatzerakoan lidergo-rol aktibo bat beren gain hartzeko duten gaitasuna aldaketa eraldatzaileko ahalmenaren erakusle da.

Genero-ikuspegia duen programazio baten erronkak

Krisi humanitario batek kaltetutako herritarren benetako beharrak eta gaitasunak ulertzeko eta haiei erantzuteko tresna erabilgarri gisa aurkezten dute jardunaldiek beharren diagnostiko azkarra². Emailen zein erantzun humanitarioko erakundeen gidalerroek dauden premien diagnostikoaren beharra dute, generoaren zeharkako ikuspegiarekin:

- Biztanleriaren analisirako eta hautaketarako bereizitako datuak izateko;
- Emakumeen eta gizonen egoerari eta posizioari buruzko informazioa emateko; berariazko gaitasunak, beharrak eta lehentasunak modu bereizian identifikatzeko; eta krisiak batzuek eta besteak zein neurritan kaltetu dituen islatzeko;
- Tokiko arauak eta ohiturak ezagutzeko, eraldaketarako aukeren leihoak baliatzearen.

Behin diagnostikoa egin ondoren, beste urrats bat egin behar da, genero-rolari eta genero-erantzukizunei buruzko informazioa nola erabili sakonago aztertzeko, jarduerak diseinatzeko

² Nazioarteko Beharren Diagnostiko Azkarra (CARE) deritzon tresnak testuinguru humanitarioetarako balio du, agentzia artekoa da eta foku-talde bat antolatzeko moduari, mugikortasun-mapeatze bat egiteko moduari eta beste hainbat alderdiri buruzko gida praktikoak ditu. Badaude beste batzuk ere, eta erakunde bakoitzari komeni zaiona eta egitekoaren helburuarekin bat datorrena aukeratu behar da.

edo egokitze aldera, benetako beharrei eta gaitasunei erantzun diezaieten eta desparekotasunak hobetu ditzaten (edo, behintzat, areagotu ez ditzaten).

Ikuspegi horrek parte-hartzeari buruz hitz egiteko aukera ere ematen digu: nola kontsultatzen dugun eta norekin, nola hobetzen ditugun komunitateekiko eta komunitateentzako benetako parte-hartzea eta erabakiak hartzeko modua.

Azkenik, beharren eta gaitasunen diagnostikoa egiteko, parte-hartzea sustatzeko, tokiko erakundeak, emakume taldeen, lider gazteen eta abarren babesa behar dugu, bai eta guk haiek babestea ere.

Laburbilduz, generoari buruzko diagnostikoak ekimen humanitarioak egokitzen laguntzen du, generoaren zeharkako ikuspegiaren beharrezkoa dena bete dezaten:

- Emakumeen behar praktikoei eta estrategikoei erantzungo dieten jarduerak proposatzea;
- Emakumeen parte-hartzea bermatzeko berariazko mekanismoak planteatzea;
- Emakumeen beharrei eta eskariei erantzungo dieten espazioak bultzatzea eta, gainera, eragin beharreko espazio komunitarioak kontuan hartzea.

Ekintza humanitarioan genero-ikuspegia txertatzea garrantzitsua den arren, **erronka bat da oraindik ere**, hainbat oztopo baitu. XIII. Jardunaldiek oztopo horiek gainditzen lagundu nahi dute, beharren diagnostikoa jarraian deskribatzen den bezala erabilia:

Oztopoak	Nola laguntzen du beharren diagnostikoak oztopo hau gainditzen?
Esku hartzen den testuinguruen konplexutasuna eta aniztasuna: batzuetan zaila izaten da egoerari buruzko informazio eguneratua izatea.	Bil ezazu biztanle-talde ezberdinei buruz lehendik dagoen informazioa (bigarren mailako literatura) eta lehen mailako informazioa, foku-taldeen, elkarrizketen, mapeatzeen eta beste teknika batzuen bitartez.
Krisi humanitarioa baino lehen dauden desparekotasunak.	Deskriba ezazu nolakoa zen egoera lehen, eta nola eragiten dien krisiak modu desberdinean gizonei eta emakumeei, erantzun humanitarioa bideratzeko. Haitin, esaterako, ulertu izan bagenu Generoan Oinarritutako Indarkeriaren (GOI) indizeak handiak zirela lurrikara gertatu baino lehen, erantzun egoki batek lehenengo egunetik lehenetsiko zuen prebentzioa eta GOIren aurreko erantzuna esku-hartze sektore guztietan.
Erantzun humanitariorako baliabideak eta haren erritmoak: Aurrekontu txikiarekin, lehenbailehen erantzun behar zaio behar askori, eta alde batera uzten dira gai garrantzitsuak.	Identifika itzazu gizonen eta emakumeen berariazko beharrak eta lehentasunak, baliabideak talderik kalteberenetarantz bideratuz eta, horrela, inpartzialtasunaren printzipio humanitarioari erantzunez. Adibidez, Kolonbia eta Venezuela arteko mugako migrazio-fluxuei erantzuteko, prostituzioan diharduten emakume transexualak identifikatu dira arreta gutxien jasotzen duen talde zaugarrienetako gisa; horrela, La Casa que Abraza ekimena sortu da haiek lan egiten duten zonan, agentzia arteko laguntza

	jaso dezaten.
Askotan ezezagunak diren eta kontuan hartzen ez diren alde kultural eta sozialak.	<p>Gizonen eta emakumeen rola eta erantzukizunak deskribatzen ditu; testuinguruaren eta egoeraren arabera, aldatu egiten direnak.</p> <p>Kirkuk hirian (Irak), esaterako, CARE beharren diagnostiko azkarrari esker, mugikortasunari zegokionez zeuden aldeak (eta, beraz, laguntza humanitarioa jasotzeko zeudenak) ulertu ahal izan ziren, ez bakarrik gizonen eta emakumeen artean zeuden aldeak, baizik eta baita talde etnikoen artean zeudenak ere.</p>
Ezagupenik eza edo tresna tekniko sinpleen falta.	Tresna erraza da, azkarra, eta baliabide handirik eskatzen ez duena. Diagnostikoa egiteko aholkularitza-enpresa bat kontrata daitekeen arren, erakundeko langileak eurak ere trebatu daitezke diagnostikoa egiteko, generoaren gaian aditua izan beharrik gabe.
Lana emakumeekin bakarrik egitea: emakumeen parte-hartzea eta presentzia bakarrik sustatzea.	Gizonak eta emakumeak bereizten dituzten foku-taldeei esker, zein jarduera eta norekin egin behar diren ulertzeko aukera daukagu.
Erresistentzia pertsonalak zein erakundeenak, tokiko mailan eta nazioarte mailan.	Tresna praktikoa denez, “generoa zeharkako elementu bihurtu behar da erantzun humanitarioan” mantraz haratago, hori nola egin erakusten du, komunitateekin egindako kontsultetatik ateratako gomendio praktikoekin.
Ekintza humanitarioan genero-ikuspegia txertatzearen inpaktu positiboaren ikusgaitasun mugatua.	<p>Diagnostikoaren emaitzek esku hartzearen berri ematen dutenean, eta esku-hartzea generoaren arabera adierazleekin neurtzen denean, hobeto ezagutaraz daiteke inpaktu positiboa, baita aurreikusita ez zeuden inpaktuak ere.</p> <p>Tanzanian, adibidez, uraren, higiearen eta saneamenduaren inguruko proiektu batek, higiea hobetzeaz gain, emakumeen duintasuna eta haien buruarenganako konfiantza areagotzen ere laguntzen du.</p>
Inpunitatea inpaktu negatiboan edo biztanleei eragindako kaltearen aurrean.	Lan egiten dugun komunitateetako gizonen eta emakumeen beharrak, rola eta gaitasunak hobeto ezagutzeak minimizatu egiten ditu inpaktu negatiboak.

Sakontzeko

Accelerating Localisation through Partnerships 2019, Pathways to Localisation: A framework towards locally-led humanitarian response in partnership-based action https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Pathways%20to%20Localisation_report_oct2019_0.pdf

CALP, Collected Papers on Gender and Cash Transfer Programmes in Humanitarian Contexts <https://www.calpnetwork.org/publication/collected-papers-on-gender-and-cash-transfer-programmes-in-humanitarian-contexts/>

Data2x, Gender and data resources related to Covid-19 <https://data2x.org/resource-center/gender-and-data-resources-related-to-covid-19/>

CARE RGA toolkit <https://insights.careinternational.org.uk/in-practice/rapid-gender-analysis>

Carrard et al 2013, Gender Outcomes from WASH https://www.researchgate.net/publication/273991849_A_framework_for_exploring_gender_equality_outcomes_from_WASH_programmes

Equal Measures 2030, 2019. Harnessing the Power of Data for Gender Equality: Introducing the 2019 EM2030 SDG Gender Index https://data.em2030.org/wp-content/uploads/2019/05/EM2030_2019_Global_Report_ENG.pdf

IASC 2017, Manual de Género para Acción Humanitaria https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/iasc_manual_de_genero_para_accion_humanitaria.pdf

ODI 2019, Gender and Displacement <https://www.odi.org/publications/16499-gender-displacement-state-play>

Tufts University 2011, Sex and Age Matter <https://fic.tufts.edu/publication-item/sex-and-age-matter>

UN Women 2019, The leadership pact: Collective action to support women's leadership, participation and decision-making in humanitarian action and crisis response <https://drive.google.com/file/d/1dY47p-1WsmfxhFnlvJXac7eJPPO5RooR/view>

UN Women 2019, The Effect of Gender Equality Programming Strategies on Humanitarian Outcomes <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/7/the-effect-of-gender-equality-programming-on-humanitarian-outcomes>

UNDP 2013, Overview of linkages between gender and climate change <https://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/Gender%20and%20Environment/PB1-AP-Overview-Gender-and-climate-change.pdf>

UNOHCHR, 2019. Analytical study on gender-responsive climate action for the full and effective enjoyment of the rights of women: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. A/HRC/41/26 <https://reliefweb.int/report/world/analytical-study-gender-responsive-climate-action-full-and-effective-enjoyment-rights>